

Dagliljan i Grängshammar

Torkel Hedgren, Grängshammar

Knappt två mil söder om Borlänge ligger Grängshammars gamla bruk i Silvbergs socken. Det lilla samhället med sina alléer, kyrka och bruksminnen är en verklig idyll, som väcker nyfikenhet hos den förbipasserande. Platsen har också en intressant historia, inte minst för den botanik- och trädgårdsintresserade.

En återblick

Om man kommer till det lilla samhället norrifrån och i vägskälet tar till vänster mot Säter, passerar man strax stora slaggstensmurar och hus som vittnar om att järnhantering har bedrivits här. Förutsättningen för verksamheten var vattenkraften. Tidigare hette platsen Grängeshyttan och sannolikt har malm från Östra Silvbergs gruva fraktats hit redan på 1300-talet.

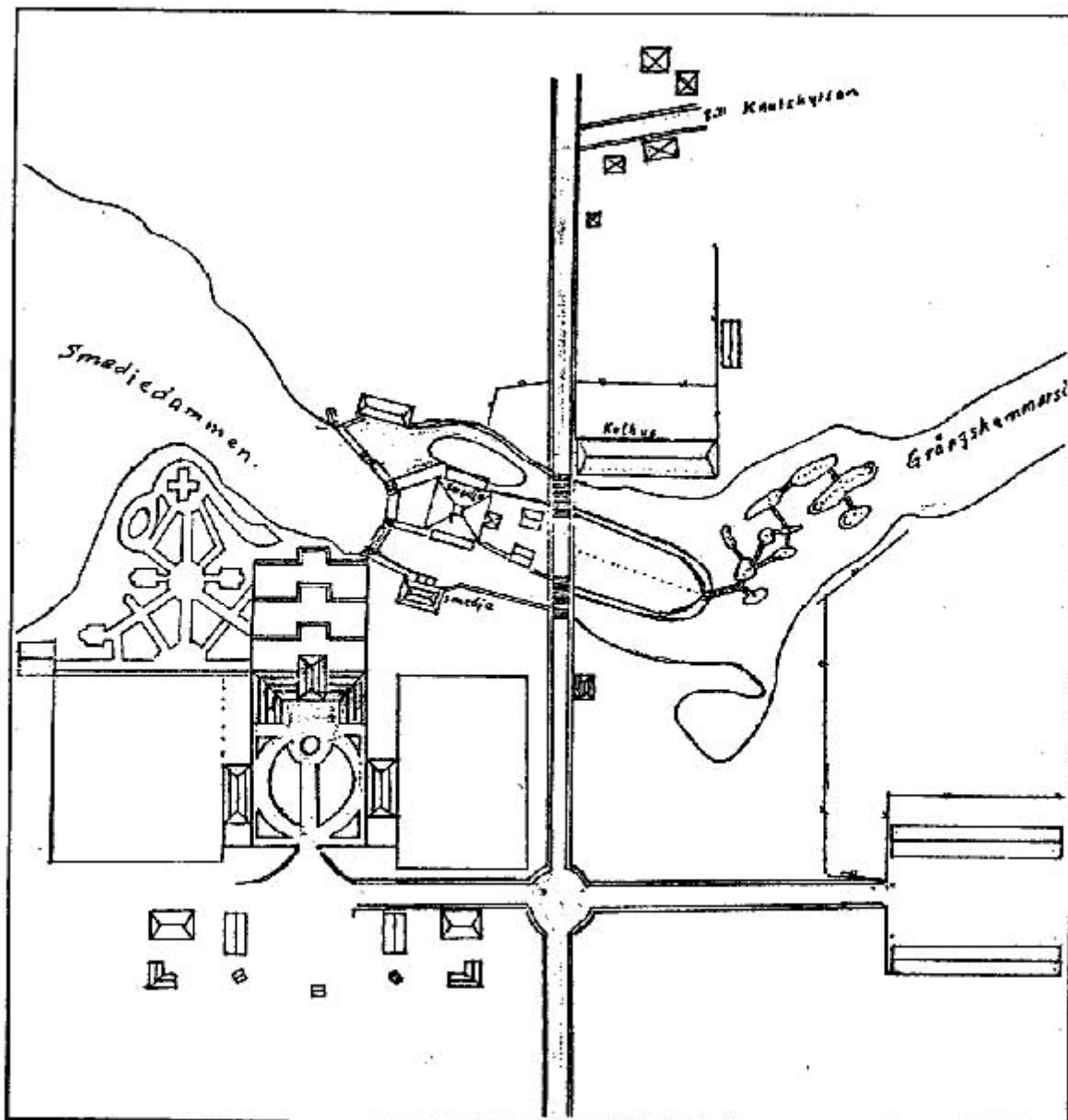
Under 1500-talet ägde bl a Gustav Vasa och Johan III bruket. På 1600-talet omnämns platsen som Grängshammars säteri och hammarsmedja. Den ägdes då av bl a landshövding Petter Kruse, som införde tackjärnstillverkning enligt nya metoder. Under hela 1700-talet och fram till 1816 ägdes bruket av släkten Silfverstråhle, som med framgång drev hammarsmedjorna, varefter bruket köptes upp av några privatpersoner.

I den nya ägargruppen ingick Kapten-mechanicus Olof Forsgren, som var en sällsynt duglig och omtyckt företagsledare. Han anlade på uppdrag flera hyttor, bruk och kanaler samt byggde broar. Det var han som lät uppföra de nämnda byggnaderna i Grängshammar. Slaggstenspelarna till vänster före bron utgör rester efter kolhuset, där träkolet från milorna lagrades. Till höger låg två hammarsmedjor; av den ena återstår endast gaveln. I hammarsmedjorna tillverkades spik och annat manufaktursmide, som via Smedjebacken och Strömsholms kanal exporterades ut i världen. År 1871 gjorde bruksdöden slut på verksamheten. Därefter har jord- och skogsbruk utgjort grunden för ortens försörjning, medan bruket har ägts av Ulfshytte bruks AB, Wikmanshytte bruks AB och Stora Kopparberg. Numera är själva bruket med jord privatägt.

Trädgården

Av herrgården finns endast en flygelbyggnad kvar; den syns på andra sidan bron till höger. På kartan från slutet av 1700-talet syns hela anläggningen: en huvudbyggnad och två flygelbyggnader, med den stora parken med sina symmetriska gångar och tre terrasser i västslutningen ned mot Smeddammen.

Det var under 1600- och 1700-talen som det blev mode att vid svenska slott och herrgårdar anlägga parker och trädgårdar och där plantera exotiska växter och ädla lövträd. Av parken i Grängshammar kan man än idag se en del spår.

Grängshammars bruk efter en karta från sent 1700-tal.

Terrasserna är idag bevuxna med stora askar och rikligt plantuppslag av ask. Vid infarten till herrgårdsflygeln finns till höger på en kulle "Drottning Kristinas ridgrop", med en spiralformad gångstig ned till gropens botten.

Norr om landsvägsbron finns ett antal små holmar i ån. Kartan visar att det rört sig om en vattenpark med anlagda gångstigar, där holmarna förenades av bågformade vita broar (som på Drottningholm). Sannolikt fanns här också blommor, buskar och ädla lövträd. Enligt en uppgift från Kyrkoherde U. Timm – född 1875 och uppväxt vid Östra Silvberg – skulle en dotter till Carl von Linné ha anlagt trädgården. I byn finns idag 21 olika trädslag, däribland lönn och alm, vilka frösår sig ymnigt, samt en lind.

Dagliljan

Holmarna är numera tätt bevuxna med snår av (trolig) häckspirea, *Spirea salicifolia*, eller någon av dess hybridformer. Närmast västra brofästet växer flera bestånd av klargul daglilja, *Hemerocallis lilio-asphodelus*. Denna praktfulla lilja hör hemma på ångar och gräsmarker i Sydösteuropa och är medlem i ett släkte med 15 fr a nord- och östasiatiska arter. Liljans är flerårig; dess blad sitter i basalrosett och den saknar lök. Släktet hänförs numera till en egen familj, *Hemerocallidaceae* och Nationalencyklopediens uppgift om att den räknas till agaveväxterna är alltså oriktig. Det gamla namnet *H. flava* spökar ännu på det nyligen utkomna frimärket med dagliljan på.

Dagliljan tycks ha fört en tynande tillvaro under första hälften av 1900-talet. Efter röjningar på holmen växer den dock numera rikligt. Enda hotet är nu förbi-passerande och spadförsedda trädgårdsentusiaster.

Vid en noggrannare undersökning av holmarna kanske ytterligare någon gammal gömd trädgårdsväxt kan hittas.

Dagliljorna med kolhusruinen bakom. Foto T Ljung.